

رویکرد کارل پوپر در معرفت‌شناسی و استلزامات آن

برای پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت

حمید رضا بهروان^۱، محمد حسین حیدری^۲

بیان مساله

در عمر نه چندان طولانی فلسفه تعلیم و تربیت به عنوان رشته ای آکادمیک، «روش تحقیق» در این حوزه، عمدتاً متأثر از رویکردهای روش‌شناسی فیلسوفان و پرورشکاران منتسب به نحله‌های فلسفی مختلف بوده است. حال اگر بپذیریم که تنوع و تضارب آراء در هر حوزه فکری، موجب رشد متعادل و پیشرفت آن می‌گردد، آنگاه تأمل در دیدگاه‌های روش‌شناسی متفکران نقادی چون کارل پوپر - که به نقد جدی و بنیادین بسیاری از رویکردهای روش‌شناختی در فلسفه‌های کلاسیک و جدید پرداخته است، می‌تواند برای رشته‌های متکی به فلسفه از جمله فلسفه تعلیم و تربیت، مفید، سازنده و حتی راه‌گشا باشد. کارل ریموند پوپر^۳ (1902-1994)، فیلسوف اتریشی تبار انگلیسی، یکی از متفکران معاصر است که به مقوله‌ی روش پژوهش در فلسفه، علوم اجتماعی و حتی علوم تجربی امعان نظر داشته و دیدگاه‌های او از تازگی، پویایی و جامعیت خاصی برخوردار است. تأملات عمیق پوپر در حوزه‌های نظری فلسفه چون متافیزیک، معرفت-شناسی و منطق (پوپر، 1384، ص 7) از یک سو و اظهارنظرهای انتقادی وی در عرصه‌های اجتماعی مانند فرهنگ، جامعه‌شناسی، اخلاق (پوپر، 1387، ص 233-234 و یارونگ و پرالانگ، 1385، ص 61) و تعلیم و تربیت (پوپر، 1386، ص 56؛ پوپر، 1376، ص 73 و 74؛ یاروی و پرالانگ، 1385، ص 61؛ پوپر، 1380، ص 317؛ پوپر، 1376، ص 79؛ پوپر، کارل؛ لورنتز، کنراد 1383، ص 61) می‌تواند علاقه‌مندان به روش تحقیق کیفی را بر آن دارد تا پس از بررسی رویکردهای روش‌شناختی او در فلسفه و دیگر علوم نظری، در راه بازشناسی الگوهای جدید

behravannahouft@gmail.com

mhheidari1353@gmail.com

3- Karl Raymond Popper

1 - کارشناس ارشد فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه اصفهان،

2 - استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه اصفهان،

روش‌شناختی در قلمروهای مختلف علوم انسانی، از جمله «تعلیم و تربیت» گام بردارند. بنابراین با توجه به ارتباط نزدیک دو حوزه «معرفت‌شناسی» و «روش پژوهش»، اصلی‌ترین مسأله این مقاله آن است که چگونه می‌توان از رهگذر اندیشه‌های معرفت‌شناختی پوپر، به برخی راهبردهای روش‌شناختی در زمینه‌ی پژوهش در علوم انسانی به ویژه فلسفه تعلیم و تربیت دست یافت.

سوالات پژوهش

- 1- از منظر پوپر معرفت چگونه توصیف می‌شود و چه ویژگیها و مؤلفه‌هایی دارد؟
- 2- راهبردهای اصلی برآمده از معرفت‌شناسی مورد نظر پوپر در روش تحقیق فلسفی چیست؟
- 3- دیدگاه‌های روش‌شناختی پوپر، چه دلالت‌هایی بر روش پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت دارد؟

چارچوب نظری

یکی از دلایلی که پوپر به واسطه‌ی آن شهره شده است، نظریه‌ی معرفت‌شناسی اوست؛ به عبارت دقیق‌تر «پوپر بیش‌تر به عنوان فیلسوف علم و معرفت‌شناس شهرت شده و معرفت‌شناسی بدیعش بر متفکرانی که پس از او آمده‌اند نیز تاثیر عمیق نهاده است» (بشیریه، 1378، ص 58). با التفات به مطالب مذکور، فرض این تحقیق آن است که از طریق بازخوانی آثار مختلف پوپر، و تمرکز بر معرفت‌شناسی او می‌توان اندیشه‌های روش‌شناختی او را بازشناسی نمود و از آن‌ها، به مثابه‌ی نظریه‌ی راهنمای عمل، در زمینه‌ی رویکردهای روش‌شناختی در علوم انسانی از جمله پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت بهره گرفت.

روش تحقیق

این تحقیق در زمره‌ی پژوهش‌های بنیادی محسوب می‌شود که هدف اساسی آن‌ها، آزمودن نظریه‌ها، تبیین روابط بین پدیده‌ها و افزودن به مجموعه‌ی دانش موجود در زمینه‌ای خاص است (سرمد و همکاران، 1385، ص 79). اما در نگاهی تخصصی‌تر، از آنجا که در این تحقیق تلاش

سومین همایش انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران روش‌شناسی و روش‌های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت

می‌شود با تکیه بر مطالعات کتابخانه‌ای، آراء معرفت‌شناختی پوپر با تأکید بر رویکرد انتقادی وی در روش تحقیق فلسفی بررسی شود؛ می‌توان روش بکار رفته در این پژوهش را «بنیادی از نوع توصیفی-تحلیلی» دانست: توصیفی از آن جهت که هدف محقق از انجام این پژوهش، توصیف عینی، واقعی و منظم یک موضوع است (نادری و سیف‌نراقی، 1378، ص 72) و تحلیلی بدان جهت که در پی تبیین و استنتاج دلالت‌های حاصل از رویکرد انتقادی وی در فلسفه تعلیم و تربیت است (اسمیت، 1371، ص 79).

استلزامات برای پژوهش در تعلیم و تربیت

در بخش قبل به شماری از مهمترین مبانی معرفت‌شناسی از منظر پوپر اشاره شد. به نظر می‌رسد این مبانی می‌تواند برای پژوهشگران حوزه‌های مختلف علوم انسانی از جمله محققان عرصه تعلیم و تربیت، حاوی پیامهای ارزشمندی باشد. در این قسمت، برخی راهبردهای معرفت‌شناختی برآمده از این مبانی معرفی می‌گردد:

راهبرد اول: آگاهی بر گستره‌ی پهن‌آور نادانی آدمی به مثابه‌ی موتور محرک پژوهش.

راهبرد دوم: تواضع علمی و پرهیز از غرور علمی.

راهبرد سوم: میل دائم به بازشناسی مسأله در حوزه تحقیق

راهبرد چهارم: نقد پذیر کردن آراء و نظریه‌ها

راهبرد پنجم: پرهیز از جزمیت در اندیشه‌ورزی و تحقیق

راهبرد ششم: تمایل و آمادگی دائمی محقق برای تصحیح و تکمیل یافته‌های پژوهشی خود

شاید مهمترین راهبرد معرفت‌شناسی پوپر که به نحوی ناظر بر همه مبانی ذکر شده در این مقاله می‌باشد، نظریه «عقلانیت نقاد» اوست که در متن مقاله، مشخصاً به آن اشاره نشد، به این دلیل که این نظریه را می‌توان برآیند تمامی دیدگاه‌های پوپر در حوزه «معرفت‌شناسی و پژوهش» دانست.

واژگان کلیدی: کارل پوپر- معرفت‌شناسی- روش پژوهش فلسفی- فلسفه تعلیم و تربیت

منابع

- 1- اسمیت، فیلیپ جی (1371)، فلسفه آموزش و پرورش، ترجمه سعید بهشتی، مشهد: آستان قدس رضوی.
- 2- بشیریه، حسین (1378)، تاریخ اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم (جلد 2)، تهران، نشر نی.
- 3- پوپر، کارل (1370)، منطق اکتشاف علمی، ترجمه‌ی حسین کمالی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- 4- پوپر، کارل (1372)، واقعیگری و هدف علم، ترجمه‌ی احمد آرام، تهران: سروش.
- 5- پوپر، کارل (1376)، درس این قرن، ترجمه‌ی علی پایا، تهران: طرح نو.
- 6- پوپر، کارل (1380)، جامعه‌ی باز و دشمنان آن، ترجمه‌ی عزت‌الله فولادوند، تهران: انتشارات خوارزمی.
- 7- پوپر، کارل (1386)، می‌دانم که هیچ نمی‌دانم، ترجمه‌ی پرویز دستمالچی، تهران: انتشارات ققنوس
- 8- پوپر، کارل؛ لورنتز، کنراد (1383)، آینده باز است، ترجمه‌ی عباس باقری، تهران: نشر علم.
- 9- پوپر، کارل (1384)، اسطوره چارچوب، ترجمه‌ی علی پایا، تهران: طرح نو.
- 10- پوپر، کارل (1387 الف)، زندگی سراسر حل مسئله است، ترجمه‌ی شهریار خواجهیان، تهران: نشر مرکز.
- 11- پوپر، کارل (1387 ب)، سرچشمه‌های دانایی و نادانی، ترجمه‌ی عباس باقری، تهران: نشر نی.
- 12- سرمد، زهره و همکاران (1385)، روشهای تحقیق در علوم رفتاری، تهران: انتشارات آگاه.
- 13- سروش، عبدالکریم (1375)، تفرج صنع، تهران: موسسه‌ی فرهنگی صراط.
- 14- مگی، برایان (1359)، پوپر، ترجمه‌ی منوچهر بزرگمهر، تهران: انتشارات خوارزمی.
- 15- یاروی، ایان؛ پرالانگ، ساندر (1385)، جامعه باز پوپر پس از پنجاه سال، ترجمه‌ی مصطفی یونسی، تهران: نشر مرکز.

16- Agassi Joseph & Jarvie Jan (2008). A Critical Rationalist
 Aesthetics. Amsterdam-New York.